

NAZAD (497) *av*

nazad (496), **nazadź** (1) *MiechGlab.*

W pisowni rozłącznej (323), w łącznej (174).

Pierwsze a jasne (w tym 12 r. błędne znakowanie), drugie pochylone (w tym 10 r. błędne znakowanie).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI w. (jeden z niżej notowanych przykładów); poza tym XVI w. s.v. zad.

Wskazuje kierunek wsteczny (497) :

1. Z powrotem (309) :

a. O powrocie do miejsca: tam, gdzie się coś uprzednio znajdowało; retro *Mącz, Calag, Vulg, Cn; cessim, recessim Mącz; retrorsum Cn (295) : MetrKor 57/114v [2 r.], 115 [3 r.], 115v [3 r.], 59/271 [2 r.], 271v (16); BierEz Q2; Zalię iestli by fie przygodziło rodzenie iedną ręką [...] [baba] ma ono dziecię nazad w żywoth za ramiona iawłszy: wpychać czo nadaley może FalZioł V 22b; BielŻyw 159; RejKup 12v; Widząc to pogáni iż poczęli być przewyciężáni podáli fie ná zád [fugae presidium petierunt] HistAl E4v; RejWiz 108v; RejFig Cc3; RejZwierz 31v, 118v, 133; Rułzyli fie ná zad/ y przepráwili fie z wielką łzkodą łwoią BielKron 406, 211, 245, 311v, 359, 379v; Mącz 43b, 75a, 132b, 151d, 217b (12); OrzQuin T2v; GórnDworz S6; [Maria] wielką żáłością zátrwożona/ biegłá ná zad do Ieruzalem y z onym Iozephem opiekálnikiem łwoim y z inemi przyiaciół/ łzukáiąc á pilnie fie o nim [Jezusie] pytáiąc. RejPos 38v; RejZwierc 130; PaprPan Ff2v; ModrzBaz 39v; KochOdpr D3; Zu rüć łchiffen. Ná zad się wieść. Włtecz płáwić. Navigare retro. Calag 593a; KochPs 82, 102; gdy Perfy Heráklius Cefarz poráził/ iłz ná zad mušieli: on miedzy Chrzešćiány zołtał w Hierápolu SkarŻyw 74, 90, 252, 300; KochTr 23; [Niemcy] wiele łwoich łtráciłszy ná zad pierchnęli/ á náłzy ich bijąc gonili StryjKron 647, 472; KochSz B2v; nie raz mu łię trafiáło/ że to łmáczne piwko iáko łłodki wrzod z gárdłá łię mu ná zad dobywáło WerGość 242; KochTarn 77; GostGosp 12; GrabowSet Dv, F3v; WyprPl A3; [Wisło] Ty żytá roznoziárne w morłki brzeg toczyłz/ A z wšyłtkokupnym krułzcem ná zad k łwym kroczyłz RybGęśli D2v; Zydowie náń [na Pawła] załadkę vczynili/ gdy łię ná zad wieść miał do Syriey [insidiae a Iudeis navigaturo in Syriam] WujNT Act 20/3; Przewodnikowi ná zad płáćić nie trzebá/ chybá iżby fie łam połńaniec z przewodnikiem ná zad wrácał. SarnStat 974, 1300; CiekPotr 83; To com w inšzych narodzięch łlychał tym łię ćiefzę/ Przeto łię záś miedzy was ná zad pilno łpiełzę. CzahTr G3v; GosłCast 23; KlonFlis H3v.*

Zwroty: »nazad iść (a. pość, a. przyść)« = retro ambulare, retroire Mącz; ire retro Calag [szyk zmienny] (24): gdi zgothovemy pyenyádzmy po łłol ydą połowiczą placzą, A gdi łłolyą ydą nazad połowiczą placzą pienyádzmy tak iako wyłłzey yełth opyłłfano y łłol kthemv MetrKor 57/119v, 46/114v, 57/115, 118, 59/271, 272v (8); LibLeg 11/159v, 182; RejJóz B3v; RejFig A7v; A gdy záłię s plonem łzli Tátárowie ná zad/ pothkáli fie łnimi v Sokalá BielKron 417v, 190v, 220; Retro ambulare, Ná zad yść/ włpak yść/ włtecz. Mącz 354c, 354c; OrzQuin L3v; Calag 593b; KochFr 77; GostGosp 100; GrabowSet I2, Q3; á k łwému Kóńcowi wšyłcy idziem/ Zkąd iuż ná zad nieprzydziem. KochFrag 54.

»nazad jechać (a. odjechać, a. przyjechać, a. jeździć)« = remeare Mącz [szyk zmienny] (22): MetrKor 57/120, 59/281v; I teź niepvłczay v. łas. tego połła Thur. przes Bracłzlaw yachacz ná zad ale niechbi yachał ktoredj przyachał bo yełt ten Turczin połłan, oględowacz miełcza ná zamky LibLeg

11/62; *LibMal* 1543/67, 69v, 1546/111; *RejFig* Aa4v [3 r.], Cc3; *BielKron* 213, 306, 351v; *Mącz* 217b; *OrzQuin* E3v; *GórnDworz* S6; *SkarŻyw* 165; *KochPieś* 19; Boday bych zdrów do domu názad nie przyiáchał *PudłFr* 31; Kmieć gdy ná przewod iedzie/ ma tego pilnie strzedz/ áby lada z czym nie iedził/ áni ze czczym wozem ná zad/ kiedy mu ieft dáć co wziąć *GostGosp* 28; *Phil* C3; *SarnStat* 722.

»nazad odciągnąć (a. (wy)ciągnąć)« [szyk zmienny] (7): Krol Władziłław záfię ná zad ciągnął czyniác w Śląku wielką szkodę. *BielKron* 388v, 247v, 306v [2 r.]; Ludzi głodem y nędzą zmorzonych potráciwfy/ muieli wyciągnąć názad do Prus z Litwy y z Zmodzi *StryjKron* 432, 752; *SarnStat* 128.

»nazad uciekać (a. uciec), uchodzić, uchodzący« = *refugere Mącz*; *convertens se retrorsum PolAnt* [szyk zmienny] (8:3:1): *HistAl* F4, H; *LubPs* O4v; [*Eipczycy*] przeto woáli: vciekaymy ná zad/ Pan Bog zá Zydy walczy. *BielKron* 31, 243; *Mącz* 138d; *RejZwierc* 257; *BudBib Ier* 46/5; nieprzyiáciel czáfem nábrawfy ludzi y bydła vchodzi ná zad [*descedit*]. *ModrzBaz* 116v; *Oczko* 29; *KochPs* 48; *KmitaSpit* Cv.

»nazad ustąpić (się) (a. ustępować, a. potąpić, a. postępować)« = *abstinere, recedere, retrogradi, retro cedere a. commear, referre a. revocare a. ferre pedem retro Mącz* [szyk zmienny] (29): kiedy vyrzy [*Achilles*] swoie postępować ná zad/ będzie ich rátował *BielKron* 58v, 233v, 248, 256, 314v, 348 (8); *Mącz* 43b, d, 44a, d, 121d (13); gdy im ciężko było/ do swoich ná zad vstąpili. *BielSpr* 19, 25, 55, 56v, 66; [żołnierze królewscy] od wielkości Niemcow y Anglikow przemożeni/ muieli názad ku Wilnowi vstępować *StryjKron* 487; *KochPhaen* 18; *BielSjem* 8.

»nazad (precz) wrocić (a. obrocić, a. obracać) się, wracanie, obrocony« = *converti, redire (retro), reverti Vulg; recursare, regredi, in fugam dari Mącz; conversum abire PolAnt* [szyk zmienny] (85:1:2): *LibLeg* 6/117v, 10/148, 11/85; *LibMal* 1543/67, 1546/110v; *RejKup* x3; *LubPs* L; *RejWiz* 64v, 82v; przykazał wam Pan Bog/ ábyście żadnym sposobem więcej niewracáli fie ná zad [!] tą drogą [*ut nequaquam amplius per eandem viam revertamini*]. *Leop Deut* 17/16, *Luc* 19/15; *OrzList* d3; *KochZuz* A4v; *RejFig* Dd5; *RejZwierz* 31v, 37v; *BielKron* 17v, 257, 306, 391v, 405 (8); *Mącz* 36b [2 r.], 75a, 138c [2 r.], 139c, 148a (9); *GórnDworz* H6v, Cc8v; *RejPos* 40, 168v, 212v; *BudBib* 3.Esdr 1/28, 1.Mach 12/45; Ku Dámáfzku przez pułzczą/ názad fie obracay. *HistHel* C4, C4; *Strum* B2v, K2v; *PaprPan* A4; *KochPs* 118; [*Noe*] Wyśłał za nim gołębicę á tá iáko wierna niemáiac gdzie by stáneł: bo ielcze inney ziemie widác nie było/ wroćilá fie ná zad. *SkarŻyw* 270, 4, 121 [2 r.], 125, 133 [2 r.], 231 (15); *StryjKron* 31, 527, 717, 747, 772, 782; *KochPhaen* 19; *WisznTr* 35; *KochPam* 85; *KochPropKKoch* 3; *ActReg* 13; *GrabowSet* C2v; *KochAp* 8; *OrzJan* 87, 117; *WujNT Matth* 24/18, *Mar* 13/16, *Luc* 8/40, 17/31, s. 512 [2 r.]; *SarnStat* 974; *VotSzl* E4; *CiekPotr* 12, 71, 75; *KlonWor* 23.

Przen (37) :

a) W zwrotach oznaczających odwołanie decyzji, uprzednio zajętego stanowiska (12) :

»cofnąć się nazad« [szyk zmienny] (3): Ale kiedy człowiek/ thák dáleko w tey mierze zábrnie/ iż bez fwey wielkiej lekkości/ cofnąć fie na zad nie może/ tám iuz nielza/ iedno konać sthátecznie/ swoie przedfięwzięcie *GórnDworz* E2, N; FRymarki wzytkié/ któreby były z škodą Rzeczypospolitéy/ máią fie názad cofnąć *SarnStat* 90.

»nazad iść« [w tym: z *elipsą czasownika* (1)] [szyk zmienny] (3): *BielKron* 202v; Vkazowałem ze nazad prozno y sami byto ganili. Gdzieby Krol Ie⁸⁰ M obiecawszy nazad isc miał *ActReg* 102.

»nazad odzywać« (1): [*przywileje nasze*] iáko obłędliwe pfuiemy/ nickszemné czyniemy/ y ná zad odzywamy [*revocamus JanStat 630*]. *SarnStat 580*.

»nazad wrocić się (a. obrocić, a. wracać), wrocony« = *revocare Calep [szyk zmjenny]* (3:2): sentencia iego [*Boga*] iuz nigdy ná zad wroconá być nie może *RejPos 201v, 270v*; A piérwéy świat (rzecz pewna) wniwecz lye obróci/ Niżli lye páńlkie twoie łowo ná zad wróci. *KochPs 132*; á cokolwiek [*prymas Anglii*] ná Arcybiłkupstwie poštánowił y fkażá: to wżytko [*król*] zepfował y ná zad obrocił. *SkarŻyw 335; Calep 921b*.

b) *W zwrotach (z odcieniem wzmacniającym) oznaczających poniechanie lub odstępowanie od kogoś lub czegoś; retrorsum PolAnt, Vulg, Cn; retro Vulg, Cn (25) :*

»cofnąć się nazad« = *abalienari retrorsum PolAnt [szyk zmienny]* (3): *MurzHist O4*; Opuścili Páná/ wzywáli ku gniewu Świętego Izráelkiego/ y cofnęli fię ná zad. *BibRadz Is 1/4*; tedy łnadź lepiej było [...] nigdy nie poznáć drogi łpráwiedliwósci/ niżli vznawfzy cofnáć fię ná zad od tego przykazánia iego świętego. *WerGośc 209*.

»nazad (od)rzucić« (2): Ale y to/ y co iedno infzy około fundámentu piřzá/ ná zad odrzuciwfzy (boby y temu końcá nie było/ gdyby fię wżytkie rozmáitości niezliczonych mnichostw przypomináć miály [...]) Pátrzymy iuz łámega tylko fundámentu od X.K. opifánego. *CzechEp 230; GrabowSet G4v*.

»odstąpić (a. ustąpić się) nazad« = *reverti PolAnt [szyk zmienny]* (5): A przetoż ład ná zad vřtąpił fię [*Et adversum est retrorsum iudicium*]/ á łpráwiedliwóć z dáleká łtánęłá/ bo fię prawdá powáliłá ná vlicách/ á práwóć wnidź nie mogłá. *BibRadz Is 59/14, Ier 32/40; BielKron 139*; Od tego czáfu wiele vczniow iego odłtąpiło ná zad [*abierunt retro*] (*marg*) opuścili go (-): y dáley z nim nie chodźili. *WujNT Ioann 6/67, s. 333*.

»pość (a. iść, a. prześć) nazad« = *abire retro Vulg; retrorsum abire PolAnt [szyk zmienny]* (7): Z tąd wyele vcznyow yego [*Jezusa*] pořzło ná zad [*abierunt retro Ioann 6/66 Vulg*]/ á yuz z nim nyechodźili. *KromRozm III N2v; RejWiz 163v; BielKron 79*; Bo iżeście ná zad od Iehowy pořzli [*reversi estis*]/ tedy (teřz) nie będzie Iehowá zwámi. *BudBib Num 14/43, Ier 15/6; WujNT 205 marg; GosłCast 69*.

»wrocić (a. obrocić, a. odwrócić) (się) nazad« = *reverti retrorsum PolAnt; converti retro a. retrorsum Vulg [szyk zmienny]* (7): azáby [*król Ozyjasz*] nie rozsádzáł tego, a nie kazał zsię wrocić nazad, w czym by się obłádziło? *DiarDop 102; BielKom F3; BibRadz Ps 39/15; BielKron 93v; LatHar 178*; Boby im lepiej było nie vznáć drogi łpráwiedliwósci/ niżli poznawfzy/ wrocić fię ná zad od podánego im rořkazánia świętego. *WujNT 2.Petr 2/21, 1.Tim 5/15*.

»nazad zostawić« (1): krzykłym płáczem fię zábawcie/ A ludzki zwykły płácz ná zad zořtawcie *GórnTroas 13*.

b. *O powrocie do poprzedniego właściciela (14) :* ye⁸⁰ M pan woyewoda karze takie ktorzi vcziekayá do ziemie yego od nas abo od ynřzjch są syąd wzyemy łwey a niewidawa ych nykomv nazad *LibLeg 10/154v, 10/98*; pořłáł mu kubek pełny złotych czerwoných. Ale ich on wziáć niechćiał/ y odeřłáł ie ná zad. *SkarŻyw 462; ActReg 98*.

Zwroty: »(przy)wrocić (a. wracać) (się) nazad« [*w tym: komu (4), do czego (1)*]; *reducere PolAnt; reddere Modrz [szyk zmienny]* (8): ya thesz czelacz v nych odyawfchi wrocicz thoby na zath nyemoge, y thego od nas niebedziecie miecz *LibLeg 10/98, 6/116v; BibRadz Gen 14/16; ModrzBaz*

64; Dla tegoż Cefarze Cárogroccy Pátryárchom fwym zákazowáli/ áby Papieżowi poślufzni nie byli: chcąc fię tym álbo nád Lácinniki mścić/ ábo páńftwo łobie świeckie ná zad przywrocić. *SkarJedn* 170; *SarnStat* 1275; Skárbuby fię też Rzeczyp. vlżyło/ gdyby fię pieniądze żołnierftie [!] ná zad do fkárbu wracály. *GrabPospR* L; *KlonWor* 10.

»wziąć (sobie) nazad« (2): Krolowa prosiła/ áby [...] poddánym vbogim gwałtem dobytkow niebrał/ rzekł Iágeło/ á toż máią fwoie Bydło/ niech ie łobie wezmą ná zad. *StryjKron* 477; *CiekPotr* 85.

2. *W tyle, z tyłu; retro PolAnt, Vulg; in tergum Mącz; pone Calep (64)* : to zwierzę w przednim krzyżu iest mdleyfze/ ale na zad mocniejszy *FalZioł* IV 4b; *BielKom* D6v; *RejZwierz* 114v; wzedł Cefarz/ po lewey ftronie fzedł Krol/ á wżákże nie zárowno ále nie co ná zad/ Wedle krolá á wżákże theż nie zárowno/ po práwey ftronie Arcybifkup Mencki *BielKron* 331; Vderzył Zbigniew ná przedni vff nie wiedząc o ludziech ná zad. *BielKron* 351v, 247, 316v, 320v, 412; Reiectis in tergum manibus, Zálóżywfzy ręce na zád. *Mącz* 162d, 314c, 457b, 463c, 487a; *BielSat* N4; *BielSpr* 9v, 21 [2 r.], 43, 65, 72; *CzechRozm* 250v; *BielSjem* 41; Iam leżał wborze dwie mili od Wielunia, on osadziwszy na zad straż dla wiesci, ogodzinie pierwszey wnoc, poszedł ku Sliąsku do Byczyny *ActReg* 56; *Calep* 820b; *Phil* C.

W połączeniu szeregowym (1): nas nie było iedno fześćdziefiát y z Mámaluchy/ ktorzy byli przy Wielbładziech ftrzegąc káráwany/ iedni ná czele/ drudzy środkiem/ drudzy ná zad *BielKron* 456.

W przeciwstawieniu: »naprzod (a. na przodku, a. na przodek) ... nazad« (9): koždy ná fwym mieyfcu siadł/ Ieden naprzod drugi ná zad. *BierEz* I4v; *BielKron* 95v, 465; Koń máiąc długié kopytá á nie głębokie/ iefli ná zad wyfzłze niżli ná przod/ ten bywa prętki á fkokliwy *SienLek* 187; *RejPos* A5; *RejZwierz* 130 *marg*, Aaa4v; *BielSpr* 54v; *KochSz* B3v; [Na przodku [...] niechay będą wrotá poftánowione [...]. Przeciw im ná zadz drugie też máią być tákoweýze fzerokości/ przez ktoreby był wyiazd ná role/ chocia na polá/ álbo do ogrodow nieiákich w tyle dworu leżących. *Cresc* 1571 /24].

Zwroty: »pozostać (a. zostawać) nazad« [szyk zmienny] (2): *BierEz* B; A Krol pozoftał ná zad troche we wsi iedney *BielKron* 306v.

»nazad (po)zostawić (a. zostawować)« = *reddere retro PolAnt* [szyk zmienny] (3): *BibRadz* *Luc* 17/31; woz pałaiący Eliafzow/ [...] ziemfkie cziemności ná zad zoftáhawiąc do niebá leci. *GórnDworz* Mm6; Lecz iedná [sługa królewska] przedfię ochotnieýfa była/ Dáleko ná zad drugye zoftáwiła. *KochSz* C.

Szeregi: »nazad a z bokow« (1): Tákież vczyńic ná zad/ á z bokow pośliki *BielSjem* 32.

»(nie) naprzod (a. z przodku, a. na przodku, a. na przodek, a. wprzod, a. przodkiem) i (ani) nazad« [szyk 8:2] (10): gofpodarze miewaią ieden dom [...] ku okrągłofci fzyroki, na przodek y na zadz fcitłzy [!] *MiechGlab* [89]; *BielKron* 434v; *Mącz* 163c, 208c; *RejAp* 48v; *BielSpr* 17v; To iest prawdziwe wyrozumienie mieyfcá tego/ co káždy obaczy/ gdy fię słowem Apoftołfkim/ ktore wprzod y ná zad idą przypátrzy. *NiemObr* 46; połpolity człowiek niechby ftał w pośrzodku: Ktorzy lepiey vbráni/ ná zad, y ná przodku. *BielSjem* 33; A rzełze náprzod y ná zad idące [*quae praecedebant et quae sequebantur*] wołály mowiąc: Hofánná *WujNT* *Matth* 21/9, *Mar* 11/9. [*Ponadto w przeciwstawieniach* 9 r.]

»nazad albo na skrzydlech« (1): napierwey od lekko zbroynych ludzi bitwę záczyńáli ná iákąkolwiek vrywkę/ od tych ktorzy ná zad: álbo ná íkrzydlech byli *BielSpr* 14v.

»na stronie albo nazad« (1): ná óstátek vćiekłzy/ byli pilni tego áby mogli nálszę łodzią ná stronie álbo ná zad ktore idą vchwyć. *BielKron* 451v.

Przen (11) :

W przeciwstawieniu: »nazad ... przede mną« (1): Lecz iedno czynię, że tego co ná zad iest zápamiętywáiąc/ á do tego íę co przede mną ciągnąc [*quae quidem retro sunt obliviscens, ad ea vtro quae sunt priora extendens*]/ doganiam do kreńu ku zapłácie wezwánia wyfokiego Bożego w Chrístušie Iefušie. *WujNT Philipp* 3/13.

Zwroty: »nazad zostać« [szyk zmienny] (4): [o precyzji w wystawianiu] áby przy thák czyńtych ludziech/ y w rozmowie ták ófobney/ nic ná zad nie zońtáło/ w.m. náucz nas/ iáko trefności vżywác mamy *GórnDworz* N7, C3, E3v; *SkarŻyw* 32.

»[kogo, co] nazad zostawić« = *wyprzedzić; praevertere Calep* [szyk zmienny] (6): Toć íą te rzeczy/ ktoremi prędko Dworzánin w miłości wńkura/ á towárzyfzá ná zad zońtáwi/ kthory wyfukác/ á nie wymiłowác miłość chciál. *GórnDworz* Cc7, B5v, I, K4v; *Calep* 845a; Nas przedsię ná zad z nálszą nagrodą zońtáwífz Gdyż do téy káždy rycérz/ y wódz nas vprzędził *GórnTroas* 19.

3. *Ku tyłowi, do tyłu; retrorsum Mącz, PolAnt, Vulg, Cn; retro Miechu Mącz, Vulg* (86) : [*proch żywicy*] Kurcz wńzelki, y ten kthory głowę ná zad ciągnie/ [...] Ty wńzytki boleńci oddala á vńmierza. *FalZioł* III 31b, III 41c; *RejWiz* 16, 122, 176; Nie vćiekay/ á gdyć íe vćiekác przygodzi/ Nie pátrz ná zad/ boć pewnie/ w czoło kto vgodzi. *RejZwierz* 24, 37v; *BibRadz Gen* 19/26; *BielKron* 18v, 271; *Reclino*, Ná zad náchilam/ Náginam/ też odchilam. *Mącz* 57d, 266a, 317a, 338d, 349b [2 r.], 354c [2 r.] (17); *SienLek* 173; iáko owo Táran ná zad odwodzą/ áby tym moczniey vderzył *GórnDworz* Dd5; *BielSpr* 34v; A porwawłzy iednego po drugim/ głowy im zákręcił twarzą ná zad *WerGość* 231; *KochTarn* 76; *WujNT Ioann* 18/6; *WysKaz* 10.

W przeciwstawieniu: »nazad ... przed nogami« (1): Bo íe ná zad ogládał: náto/ co íye dźiáło Przed nogámi/ nie patrzác *KochProp* 9.

Zwroty: »nazad cofnąć się« = *regredi Modrz* [szyk zmienny] (6): *GliczKsiąż* H8; trzebá też kulę dobrze obeńfác w dźiele/ [...] iefliby przeńtrone/ trzebá íe też záprzec by íe ná zad niecońfńęło/ boby przes to íkázíło miáreń íwoię. *BielSpr* 75; *KochMon* 31; *ModrzBaz* 112; Skoro im tedy [*Jezus*] rzekł/ zem ía iest/ cofńęli íę ná zad/ y ná wznák pádli. *LatHar* 728; *PudłDydo* B5v.

»nazad obroćić (się), obrocony« = *converti PolAnt* [szyk zmienny] (5:1): *MiechGlab* 31; *MurzNT Ioann* 20/14; *RejFig* Bb3; *Aversis post crura plantis*, Stopámi ná zad obróconemi. *Mącz* 487a; *GórnRozm* L3v; A to rzekłzy/ obroćíłá íę ná zad [*conversa est retrorsum*]; y vyźrzálá Iefuśá ítoiącego *WujNT Ioann* 20/14.

»ogládać (się) nazad« = *respicere PolAnt, Mącz* [szyk zmienny] (14): *BierEz* D3v; *FalZioł* IV 6b; *BibRadz Gen* 19/17; *BielKron* 12; *Mącz* 406c; *OrzQuin* E2v, F2; *RejAp* 149v; nigdy íe nie ogláday ná zad kiedy vćiekáfz przed nieprzyiácielem/ á thák rány ná twarzy mieć nie będziefz. *BielSpr* 39; *KochProp* 9; Zaden kthory rękę íwá przyłóżył do pługá/ á ogláda íę ná zad [*respicens retro*]/ nie íest ípofobny do kroleńtwá Bożego. *WujNT Luc* 9/62, s. 228, 233 [2 r.].

»postąpić (a. ustąpić (się)) nazad« [szyk zmienny] (7): Widząc w łobie wielką dzyurę Prusowie/ poftąpili ná zad/ náłzym ferce dobre vczynili *BielKron* 384, 89v [3 r.], 243, 256v; [uffy] iáko ná głos tráby [...] máią fie záchowác/ gdzie poftępic/ á gdzie vftápic ná zad *BielSpr* 16.

Szeregi: »nazad i (abo, ani) naprzod« [szyk 3:1]: *RejWiz* 110; *BielKron* 355v; áby rowno ftáli w nim konie głowami iáko Woły w Iármie/ coby ieden nád drugie⁸⁰ ná zad ábo naprzód dáley niewykroczył *BielSpr* 9v; *BudBib* I 411c marg.

»nazad i pobok« (1): Pátrzy ná zad y po bok/ iefli kto nie zoczył *KlonWor* 5.

»ani nazad, ani przedsię« (1): Tetanus, [...] yeft chorobá nieyáka od którey musí yeden profto fziye dzierzeć [!]/ á nie moze yey áni ná zad ani przed fie zgárbić. *Mącz* 453a.

»nazad albo na skrzydło« (1): Albo ony źwirzétá iáko ine bydło/ Byeżá by wćiekłe ná zad/ álbo precz ná fkrzydło. *RejWiz* 130v.

Przen (12) :

W przeciwstawieniu: »nazad ... przedsię« (1): Obliczże fie/ bráćie moy miły/ cóś przez ten rok ná twym duchownym kupiectwie zyłkał/ á cóś vtrácił. [...] ná zad fie obroć/ á przed fie weyrzy. *SkarŻyw* 4.

Zwroty: »nazad się obrocić (a. wracać się), obejzreć, oględać« [szyk zmienny] (2:1:1): Obeyzryćieź fie ná zad ná przelzłe czáfy [*inspicite in antiquas nationes*]/ á obáczćie/ izali kto był záwftydzon który mocnie fwe vłánie położył w Pánu. *BibRadz Eccli* 2/10; *OrzQuin* Aa4; gdyby iefzće kto ná zad ná ono pierwfze [*przymierze*] ogłędáć [!] fie miał/ chcąc fie według niego rzádzić y Bogu według niego fłużyć: tákowy żaden fługá Bożym prawdziwym nie moze być. *CzechRozm* 173; *SkarŻyw* 4.

»nazad porzucić (a. odrzucić), odkłádać (a. kłáść), obracać, puszczać« = (z)lekcewáżyć, nie chćieć; nie usłuchać; *postputare* *Mącz*; *convertere retrorsum* *PolAnt*; *postferre* *Calep* [szyk zmienny] (3:2:1:1): *Postputo*, W máley wadze mam/ ná zad tę rzecz odkłádam/ vpośledzam. *Mącz* 333c; *BudBib* Is 44/25; Tobie bym ia mogł ná to dofyć doftátecźnie y dowodnie odpowiędzieć/ który fłowu Bożemu wierzyfz: ále tákiemu/ który ie ná zad porzucił/ [...] nie tylko iá/ [...] ále áni Anioł z niebá odpowiędzieć by nie mogł *CzechRozm* 175, 100v; *ZapKóścier* 1580/ 15v; *CzechEp* 88; *Calep* 826a.

4. *Na termin wcześniejszy* (1) : Wielkanoc/ nád óného czáfu ráchunek/ kilkiemnaście dni poftąpiłá ná zad *Oczko* 30.

5. *Powtórnie, ponownie; iterum* *PolAnt*, *Vulg*; *retrorsum* *PolAnt*; *rursum, rursus* *Mącz* (36) : *LibMal* 1544/93v; A iefli teź co czytano v Sądu s kthorych Kfyąg ku tey fpráwie/ to ná zad po fkazániu ma być nápiáno. *GroicPorz* e; *RejFig* Bb2; *BielKron* 384; *Mącz* 193c, 296a, 362a, 462b; prośiem cię przyimi go ná zad do kłáftoru: wżák iufz wżytkim iáwny grzech iego y pokutá iego. *SkarŻyw* 184; ciálá ſwiętych ktore z Chryftufem zmarty wftály/ iufz fie ná zad wproch nieobracály. *SkarŻyw* 583, 167, 517; *StrykKron* 61; *GórnTroas* 58; *GosłCast* 59.

Zwrot: »wrocić (a. wracać, a. obrocić) (się), wrocenie nazad« = *convertere retrorsum* *PolAnt* [szyk zmienny] (19:1): *Diar* 137; *BielKom* B3v; *RejWiz* 150v; Ale teraz gdy znaćie Bogá/ ábo rádźzey ieftefćie vznáni od Bogá/ iákoź fie wróćacie ná zad [*convertimini iterum*] ku poczátłkom mdłym y niedoſtátecźnym/ kthorym zálię chćećie fłużyć iáko y pirwey *BibRadz Gal* 4/9, 3.*Reg* 18/37; *RejAp* I79v; pocźciwość bialeygłowy/ kthora iá raz ftráći/ nigdy fie iey ná zad nie wroći *GórnDworz* D5v,

Ff8v [2 r.]; *BiałKat* 190v, 251; Azażby lepiej leżał iáko wieprz w bárłogu/ á márníe čás tráćíł/ co íeśt drogi klenot/ á kthory íuż wplýnie/ íuż íie nígdý ná zad wroćíc nie móże *RejZwierc* 15; *CzechRozm* A6; y dníá wczoráyłzego żaden nígdý ná zad nie wroćí. *CzechEp* 128; wroćíwłzy íię ná zad/ do 15. rozdzía. *NiemObr* 78; Aleby trzebá wroćíc záśię ná zad onę *Constitutiaj/* iżby Krol dáwłzy ná drzewo mógl was poćiągnąc zá graníce *GórnRozm* M, M [2 r.]; Ná zad íię nie wráca/ co w ćíemny grob wpádníe *GrabowSet* B3; *SarnStat* 1300.

Szereg: »nazad, po wtore« (1): gdy godzínká miníe: Ná zad íie powtore nígdý nienáwiníe. *WisznTr* 35.

6. [*Prawdopodobnie: następníe, z kolei: [niedoszły samobójca]* wyskoczył z poddasza, z rynnny nazadź nad Wisłę, barzo z wysoka, na obdaszek trafił, że się odraził, wielkim pędem wskoczył do Wisły *KronMieszcz* 1583/22.]

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (1) : Pessum adverbium significat modo retrorsum, Ná zad. *Mqcz* 294d.

Synonimy: **1.a.** »na wstecz«, *wstecz*, »w zad«; **2.** »w tyle«, »z tyłu«; **3.** »do tyłu«, »na wstecz«, »w zad«; **5.** »po wtore«, *zaś*, *znowu*.